

Uljana Nyikolajeva¹

Új középkor fenyeget Oroszországban?

*Nem a feudalizmus, hanem valami annál is
ősibb kopogtat ajtónkon*

Nemcsak azért élünk nehéz időket, mert – gazdasági, társadalmi és megélhetési – problémák sokaságával találjuk magunkat szembe. Valahogy nem is nagyon értjük, hogy voltaképpen milyen társadalomban és történelmi időszakban élünk, milyen a bennünket körbevevő társadalmi-gazdasági rendszer igazi természete, merrefelé irányulnak a társadalmi folyamatok, és miben rejlik lényegük.

Ezek a kérdések egyáltalán nem demagóg jellegűek. Anélkül, hogy meghatároznánk, mely fokán állunk jelenleg az evolúciós fejlettségnek, esztelenség lenne a jövőről gondolkozni és terveket kovácsolni: ezek csak légyvárac lennének.

A kapitalizmus felé igyekeztünk, és megérkeztünk a...

A szakértők számára már az 1990-es évek közepén nyilvánvalóvá vált a gazdasági és társadalmi mutatók alapján, hogy egyáltalán nem az a fajta társadalom jött létre, melynek üdvözlésére az akkori tevékeny reformpártiak elkészültek. A létrejött társadalom – a maga különböző (gazdasági, politikai, kulturális, lelki-szellemi stb.) megnyilvánulási formáiban – nem emlékeztetett a várva várt nyugati modellre annak üzleti életével, demokráciájával, idetartozó polgári értékeivel és társadalmi intézményeivel.

Ehelyett Oroszországban kezdett megszilárdulni egy olyan modell, melyet először félig metaforikus – a valóságot mégis teljes mértékben

tükröző – kifejezésekkel jelöltek: „bűnöző társadalom”, „komakapitalizmus”, „kleptokrácia”, „maffiózó állam”... Valóban, az olyan jelenségek, mint a zsarolás, a haveri szellem, a szabad rablás, a korrupció, a nepotizmus és a árnyékgazdaság széles skálája felülmúlja mind a külföldi, mind a belföldi megfigyelők képzeletét. Felvetődött annak szükségyszerűsége, hogy tudományos szempontból is fény derüljön sok érthetetlen jelenségre.

Ez nem bizonyult egyszerű feladatnak. A nyugati társadalmi és gazdasági sablonok gépies átvétele nem hozta meg a tőlük várt eredményeket, sőt néha bizonyos értelemben komikus lett a végkifejlet. Így például a zsarolásnak és a védelmi pénzek követelésének az elemzésekor az „erőt alkalmazó vállalkozói szellem” („силовое предпринимательство”), illetve a „erőalkalmazási szolgáltatások” („рынок силовых услуг”) szakkifejezéseket ötlötték ki. Olybá tűnt, mintha az üzletemberek késznék mutatkoztak volna az „erőalkalmazási szolgáltatás” esetleges megvásárlására, illetve a zsarolók követeléseinek elfogadására vagy visszatüsitására. A valóságban egyáltalán nem volt semmiféle választási lehetőségük: egyszerűen erőszakkal rákényszerítették őket a „védelmi pénzek” kifizetésére.

Néha megkérdem a hallgatókat, hogy a kilencvenes évek elején miért az izmos, vastagnyakú, kezében vasalót tartó ember volt „korunk hőse”? Szinte senki nem tud már semmit annak a szörnyű korszaknak a zsarolóiról, azoknak a vállalkozóknak tüzes vasalókkal történő megkínzásáról és meggyilkolásáról, akik nem egyeztek bele a „védelemnek”, azaz a bűnbandák „őrző-védő szolgáltatásainak” megvásárlásába.

Messze nem véletlen, hogy a mai Oroszországot a középkor társadalmához kezdték hasonlítani. Ezt az elképzelést legvilágosabban Vlagyimir Sljapentoch, a híres

1 A szerző: Uljana Gennagyijevna Nyikolajevna a közgazdasági tudományok doktora, az M. V. Lomonoszov Moszkvai Állami Egyetem Közgazdasági Karának tudományos főmunkatársa.

szociológus vázolta fel *A modern Oroszország mint feudális társadalom. Új perspektíva a Szovjetunió utáni korszakban (Современная Россия как феодальное общество. Новый ракурс постсоветской эры)* című munkájában. Az 1990-es évek közepétől a 2000-es évek elejéig terjedő időszak társadalmi-gazdasági folyamatainak bűnügyi szárait tárja fel a híres újságíró és szovjetológus, David Satter a *Sötétség hajnalban: A szovjet bűnügyi állam felemelkedése (Тьма на рассвете: Взлет российского уголовного государства²)* című nagyszerű elemzésében. Simon Kordonskij orosz szociológus *A posztsovjet Oroszország osztálytársadalma* című könyvében teljesen a feje tetejére állította a mai társadalmi berendezkedésről alkotott elképzeléseinket; bebizonyította, hogy Oroszországban egyáltalán nem kapitalista osztályok jöttek létre, hanem félféudális rendek, azaz olyan társadalmi csoportok, melyek nemcsak hogy a különféle pénzügyi eszközök és gazdasági források birtokában vannak, hanem ténylegesen másfajta jogállással és hatalmi státusszal rendelkeznek.

Visszatér a múlt

Az orosz társadalomnak ezt a fejlődési irányát leginkább az „archaizálódás” (архаизация) szakkifejezéssel illetném (a görög archaikus – ‘ősregi, ősi, ókori’ szóból). Az archaizálódás olyasfajta változásokat jelent, amelyek a társadalmi fejlődés legkorábbi korszakait jellemző viszonyok és formák születését kísérik. Itt nem egyszerűen a legközelebb eső történelmi lépcsőfokra való visszalépésről van szó (például, a szovjet időkbe vagy a 19. század végének – 20. század elejének a fejlettségi szintjére). Olyan társadalmi modellek élednek újjá, melyeket nemcsak a szóban forgó társadalom, hanem alapjában véve már az egész emberiség régen túlhaladott: nevezetesen a primitív, az osztálytársadalom előtti és a korai osztálytársadalom lépcsőfokait.

Nagyon különfélék voltak ezek az ősi társadalmak. A 20. században a néprajztudósok és az antropológusok hatalmas mennyiségű anyagot halmoztak fel az Európán kívüli népek társadalmi, gazdasági és kulturális életével kapcsolatban. Egyebek közt az is kiderült, hogy messze nemcsak a rabszolgatartó és a feudális társadalom létezett, hanem a „primitív kommunizmus” szerveetlen társadalmak is, az ajándék gazdaság (gift economy), a neolitik kor – felhalmozáson alapuló – „presztízsgazdasága”, az „ázsiai termelési mód”, katonai hatalomra épülő elosztás, sőt létezett még olyan típusú gazdaság is, mely a nők kizsákmányolására, illetve az idősebb férfiak társadalmi kiváltságaira épült (gerontokrácia).

Ezeknek a formáknak szinte mindegyike így vagy úgy megtalálható a jelenkori „átmeneti” orosz társadalomban.

A nagy kérdés azonban az, hogy melyik irányvonal győz majd és marad meghatározó a közeljövőben, születnek-e érdemleges válaszok az archaizálódás problémájára, és tudunk-e ezzel szemben tényleges, haladó társadalmi fejlődési modelleket felmutatni.

Biztos vagyok benne, hogy helyenkénti változtatásokkal nem lehet segíteni az általános helyzetet. Korunk esetlegesen megszülető legújabb vívmányai – mint Szkolkovóban is –, az innovációnak ezek a „mesterséges oázisai”³ nem kötődnek szervesen a társadalom egészéhez, ezért nem is lesz rájuk kereslet. A globalizáció korában a fejlesztési stratégiák nem lehetnek tisztán helyi jellegűek. Ha pedig nem születik rendszerszintű válasz, az országnak nem túl sok történelmi lehetőség maradt: elnyel bennünket az archaizálódás.

Modernizálók vagy civilizátorok: úton a nagy összecsapás felé

Már előre látom, ahogy kikelnek ellenem azok, akik a régi korok felélesztésében semmi roszszat nem látnak, sőt egyenesen erre sarkallják a társadalmat.

2 A könyv eredeti címe *Darkness at Dawn: The Rise of the Russian Criminal State*, Yale University Press / New Haven & London, 2003. David Satter amerikai újságíró; a *The Financial Times* tudósítójaként 1976-tól 1982-ig Moszkvában dolgozott.

3 A 2009-ben létrejött Szkolkovói Tudományos és Technológiai Intézetre céloz; az orosz „Szilícium-völgynek” nevezett központ hídszerepet kíván betölteni a tudomány és az innováció, az alapkutatás és az üzleti hasznosítás között.

Úgy alakult, hogy mai társadalomtudósok, nyíltan vagy burkoltan, két táborra oszlanak. Az első táborban lévők – ők vannak többségben a világon – elismerik a társadalmi fejlődést és a történelmi fejlődés törvényeinek és korszakainak egységét. A második tábor a körforgásszerű, azaz az ún. civilizációs megközelítés híve, mely elhatárolódik a társadalmi fejlődés eszméjétől és az országok tetszés szerinti összehasonlításától gazdasági, műszaki fejlettség, GDP vagy életszínvonal alapján. Szerintük minden civilizációnak megvan a maga „saját útja”, saját kultúrája, értékrendszere, megismételhetetlen jellege, és jelentősége. Mindez Oroszországra alkalmazva végtelen fejtegetések sorába megy át a Kelet és a Nyugat közti eurázsiai „középutasságról”, az önazonosság kereséséről é. i. t.

El kell ismerni, hogy nincs semmi új ebben a megosztottságban. Ha szabad ilyet mondani, bizonyos mértékben a 19. századi orosz irodalom nyugatos és szlavofil kettősségét tükrözi. Mi viszont most a 21. században élünk. Amikor pedig próbáljuk megérteni a társadalmi fejlődés olyan tényezőinek viszonyát, mint a gazdaság, a politikai élet és a kultúra, akkor jönnek a nehézségek. Jelenleg a közgazdászok és a szociológusok közti legfontosabb viták alighanem éppen e három meghatározó elem körül zajlanak.

Az orosz közgazdászok között már nemigen találkozunk megveszekedett monetaristákkal. Annál nagyobb tekintélyre tettek szert az intézményes gazdaságtan hívei. Például itt, a Moszkvai Egyetem Közgazdasági Karán is jelentős, intézményes közgazdaságtanra épülő kutatási program zajlik. Dióhéjban összefoglalva: ennek az iskolának a nézetei szerint a gazdaság és a piac egy rendkívül bonyolult intézményi szerkezet részeként működnek, mely társadalmi és jogi normákat, hivatalos és nem hivatalos intézményeket, magatartásformákat, szabályzórendszereket, értékeket foglal magába. Egy ilyen összetett elemzés komoly eredményekkel kecsegtet.

Nézetem szerint épp az archaizálódási folyamat megértése iránti vágy magyarázza a mai orosz gazdaságtudományban a „történelmi kerékvágás” és az „útfüggőség” elméleteinek

egyre népszerűbbé válását. Valóban, valamilyen szinten szükséges megmagyarázni azokat a nehézségeket, melyek modern Oroszországunk piaci viszonyainak megszilárdulását hátráltatják. Szerintem ezek nem önmagában a kultúra, nem a hagyományok vagy a mentalitás – még ha valamikor meghatározó tényezőnek számítottak is. Az ősi (archaikus) viszonyok újjáéledéséről van itt szó, melyek szövvénye áthatja az összes gazdasági és elosztási folyamatot.

Elgondolkodásra ad okot, hogy lehetséges-e ma Oroszországban valamiféle érdemleges társadalmi tevékenységgel foglalkozni – legyen ez akár üzlet, jótékonyág, oktatás, kultúra, bármi egyéb – anélkül, hogy bebonyolódnánk a haveri összeköttetések, megvesztegetés, hivatalos és nem hivatalos hatalmi csoportok világába. Mindenfelé szükség van ismeretségekre, „védelmi pénzekre”, kapcsolatokra.

Ezeknek a nem hivatalos összeköttetéseknek a fenntartása mellel bizonyos, félig-meddig ősi szertartásokban való részvételt követel meg: szaunázást, vadászatokra járást, ünnepeken és összejöveteleken való megjelenést. A nem hivatalos kapcsolatokat ápolni kell, sajátos társadalmi és lelki közelséget teremtve. Szinte érthetetlen, miért születik annyi komoly gazdasági és politikai döntés Oroszországban a gőzfürdőkben. Ez megkívánja a résztvevőktől, hogy ne csak jelképesen, de valóságos értelemben is megszabaduljanak a külsőségektől, megmutassák lemeztelenített testüket a tökéletes meghittség és bizalom légkörében. Ez talán nem egyfajta ősrégi szertartás?

Hatalom és tulajdon – örökre elválaszthatatlan páros

Mindez a társadalmi egyenlőtlenség sajátos formáit szüli Oroszországban. Az egyén számára csak a hatalmi hierarchiához és a nem hivatalos hálózatokhoz való közelség ad lehetőséget a gazdasági és társadalmi siker eléréséhez. Leonyid Sz. Vasziljev történész ezt a maga idejében – igaz az ősi Kínával kapcsolatban – hatalmon és tulajdonon alapuló rendszernek nevezte („власть-собственность”) Ez akkor áll fenn, amikor a tulajdonhoz és a gazdasági erőforrásokhoz való hozzájutás csak azon

személyek számára lehetséges, akik közvetlen kapcsolatban állnak a hatalommal és a hivatalnok-rendszerrel.

Egy másik történész, Jurij Szemjonov azonban a görög „politeia” – ‘állam’ szóból „politarizmusnak” nevezi az ilyen típusú társadalmat. Az elnevezés arra utal, hogy az állampolgárok alapvető erőforrásainak és személyiségének szempontjából az állam, illetve az állami tisztviselők javai kiemelt jelentőséggel bírnak. Ez az elmélet sok mindenre rávilágít a közelmúlt történelmével és társadalmunk jelenlegi állapotával kapcsolatban is.

A forradalom után, vélekedik Szemjonov, egyáltalán nem szocializmus jött létre a Szovjetunióban, hanem „neopolitarizmus” (a Marx által „ázsiai termelési módnak” nevezett jelenség megfelelője). Ennek alapját a sajátos, osztályok feletti állami magántulajdon képezte. Nincs itt semmiféle ellentmondás: az állami tulajdonnak nem feltétlenül kell társadalmi- „szocialistának” lennie, ahogy azt a szovjet tankönyvekben írták. Az ősi Egyiptomban, Mezopotámiában, az ősi Kínában például volt állami tulajdon, de magától értetődően szó sem volt semmiféle szocializmusról. A szovjet vezetők valahogy ösztönösen megérezték ezt az ellentmondást még az 1930-as években, és hosszú évekre betiltották az „ázsiai termelési mód” kifejezésnek még az említését is, függetlenül attól, hogy magától Marx Károlytól származott.

Az ázsiai politarikus társadalmi-gazdasági berendezkedés szükségszerűen feltételezi a rendszeres erőszak használatát, méghozzá nemcsak a termelés résztvevőivel, hanem magukkal az államapparátus tagjaival szemben is. A terror, a leszámolások, a megfélemlítés az társadalom feletti uralom megszilárdításának és az osztályokon belüli egység megteremtésének szokásos eszközei. A legfelsőbb vezető – a diktátor – testesíti meg az állam egységét. Az ilyen rendszerek gazdasági alapját a lakosság kizsigerelése jelenti, e gazdasági viszonyok középpontjában pedig éppen a terror és az elnyomás nem gazdasági természetű fogalmai állnak: a rendszerszintű erőszak nélkül lehetetlen a hasonló politarikus társadalmak gazdasági fennmaradása.

Tényleg ebben rejlene a sztálini elnyomó rendszernek mint jelenségnek a titka? Mindenképpen figyelembe kell vennünk a tényt, hogy az ilyen fajta, archaikus jellegű rémuralomnak és erőszaknak semmiféle észszerű magyarázata nincsen. Semmi értelme sincs arról vitatkozni, hogy indokolt volt-e az elnyomás, illetve hogy vétkesek vagy ártatlanok voltak-e azok, akiket eltaposott az állami terror gépezete. Voltaképpen az áldozatoknak ebben a teljesen önkényes és véletlenszerű kiválasztásában volt a magyarázat: bárkiről kiderülhet, hogy a nép ellensége. A politarikus állam fő feladata pedig a megfélemlítés és az elnyomás, nem a büntetés.

Mítosszal és álomvilággal vegyítve

Más szóval, az agresszivitás, az erőszak és a félelem rendkívül ősi jelenségek. Sajnos semmiképpen nem akarnak eltűnni a társadalom színteréről. Ráadásul az archaizálás az életnek újabb és újabb területein érezeti hatását. Az emberek hozzászórtak, hogy egyetlen lényeges kérdést sem lehet törvényes úton, katonai nyomás és erőszak nélkül megoldani. Magas kerítés vesz körbe minden Moszkva környéki házat, a moszkvai udvaroknak pedig szinte mindegyikét sorompó zárja le – ez vajon nem valami ősi szellemet tükröz, nem a feudális széttagoltság jele a társadalom térszerkezetében?

Az agresszivitás tömegjelenséggé vált; újban bárhol és bármikor kifejeződik. Rendkívül könnyen robban ki ott, ahol különféle ellenségekkel, árulókkal, kémekkel, idegenekkel riogatnak... A világ már csak ilyen.

Eközben élénk ütemben folyik a társadalmi tudat vallási mitológiával, hagyományörző modellekkel és értékekkel való átítatása, illetve egyfajta győzködés a tudomány és a kultúra világhírű eredményeinek elutasítására. Ilyen a fenntartható felvilágosodás-ellenesség – valószínűleg már mindenki hallott róla (антипросвещение). Tegyük még mindehhez hozzá az olyan történéseket, amikor műalkotásokat és kulturális értékeket semmisítenek meg nyilvánosan a kiállításokon, vagy előadások és fellépések betiltását követelik – mindezek vélhetőleg sértik a rejtélyes ha-

táskörrel rendelkező furcsa bűnözők vallásos vagy hazafias érzéseit.

A társadalmi intolerancia odáig fajult, hogy hallatlan módon már gyerekek válnak az ideológiai összeütközések túszaivá vagy áldozataivá. 2016 áprilisában fordult elő legutóbb, hogy néhány „hazafias” aktivista gyerekeket és tanárokat támadott meg, akik vidékről utaztak fel Moszkvába a Memorial jogvédő szervezet által rendezett „Az ember a történelemben” iskolai verseny eredményhirdetésére. A harc egyik módszerévé vált a politikai ellenfelek gyerekeinek megverése, fenyegetése, kifosztása...

Tudományos szempontból tekintve a társadalmi tudat egy különleges – mitologikus – formájának újjáéledésével van dolgunk, egy olyan formáéval, mely a társadalom fejlődésének legkorábbi, legősibb (legarchaikusabb) korszakában jött létre.

A nem egyszerűen legendák gyűjteményeként, hanem a társadalmi tudat racionális gondolkozást megelőző szakaszaként értelmezett mítosz a 20. század harmincas éveig nyúlik vissza, és mindenekelőtt a híres francia etnológus és filozófus, Lucien Lévy-Bruhl⁴ nevéhez fűződik. Az általa bevezetett fogalmak – a „prelogikus” (‘a logikus gondolkodást megelőző’), a „prelogikus gondolkodás mód” („caractere prélogique de la mentalité primitive”), a [személyek és dolgok közti] azonosság („loi de participation”) segítették az eligazodást a korai társadalmak sajátos gondolkodásmódjában. Az ok-okozati kapcsolatoknak és az érvelés következetességének, illetve a számunkra megszokott formális logikának a hiánya, a csodába vetett megingathatatlan hit – mind olyan jelenségek, amelyek megkülönböztetik a misztikus tudatot a modern racionális gondolkodásmódtól.

4 Szociológusként és kultúranropológusként az emberi természet típusait tanulmányozva Lévy-Bruhl (1857–1939) arra a felismerésre jutott, hogy a társadalmi típusoknak különböző gondolkodási formák és lelki alkotók (mentalitások) felelnek meg. Alapvető, minőségi különbség van a történelmi, technikai civilizációk társadalmá és a primitív társadalmak, valamint a modern, illetve a primitív ember gondolkodása és mentalitása között.

Egy másik francia kultúranropológus, Claude Lévi-Strauss⁵ szerint a mitologikus gondolkodás fő sajátossága abban rejlik, hogy az emberek az egész világot „bináris oppozíciók”, azaz alapvető ellentétpárok prizmáján keresztül szemlélték. Ezek így néznek ki: „nyers – főtt”, „lent – fönt”, „ég – föld”, „éjszaka – nappal”, „barát – ellenség”. Mindezek a példák ezt a legkorábbi világertelmezést mutatják a maga elképzelhetetlen egyszerűségében.

A mítoszban a kép mindig fontosabb a fogalomnál. Az érzékileg felfogható képek eluralkodását erős érzelmek kiáradása kíséri. Ilyenkor rögtön működésbe lépnek ugyanezek az ellentétpárok, miközben az egész világ elkezd fekete-fehérré válni, és „jó – rossz”, „saját – idegen”, „okos – buta” stb. szembenállásokra oszlik fel. A mítoszban egy egyértelmű jelkép lehet mind állító („saját”), mind tagadó („idegen”). Lényeges azonban, hogy mindez átmenetek, belső bonyolultság, ellentmondásosság, kétértelműség nélkül történik.

Ilyen primitív gondolkodással találkozunk a mai orosz valóságnak minden területén a televíziótól és a focimeccsektől kezdve a művészeti kiállításokig és a nemzetietel-kóstolókig. Csak képzeljük, hogy mindannyian a 21. században élünk, egyes kortársaink tudatuk berendezkedése és tartalma szempontjából nem egyszerűen a középkorban, hanem voltaképpen őseredeti állapotban élnek. Az ilyen archaikus tudatú emberek képtelenek kritikai gondolkodásra, józan elemzésre, bármilyen bonyolult logikai folyamat alkalmazására. A körülöttünk lévő valóság ilyen fokú fekete-fehér szemlélete pedig semmi jóval nem kecsget modern korunk szövevényes világában.

Hogyan lehet normák és hatalom nélkül élni?

Vajon miért bizonyult az orosz lakosság ennyire fogékonyak a világfelfogás archaikus formái iránt? Próbáljunk meg gondolatban visszatér-

5 Claude Lévi-Strauss (1908–2009) a strukturális antropológia irányzatának megteremtője. Megteremtette a vad gondolkodás (la pensée sauvage) fogalmát, amely a régiek gondolkodását egy asszociációs és metaforikus logikára, és az arra épülő mágius-totemisztikus magatartásra, mint az ősi vallás formájára vezette vissza.

ni ugyanazokba a kilencvenes évekbe, amikor szétesett a Szovjetunió, és eltűntek az ideológiai kapaszkodók. Lényegileg ez nemcsak az ideológiának, és nemcsak az országnak a szétesése volt, hanem az egész meglévő értékrendszernek, az élet megszokott normáinak a szétrombolása is. Emile Durkheim⁶ óta a szociológusok anómiának, azaz norma-nélküliségnek nevezik a társadalomnak ezt a fajta krízisállapotát (a görög „nomosz” – norma szóból, „a” negatív előképzővel).

Az anómia vákuumot hoz létre az értékrendszerben, a társadalomból eltűnnek a jelentősebb fogódzók, nem beszélve a társadalmilag magasabb rendű eszményekről, célokról, melyeket maga Durkheim is az egészségesen működő kollektív tudat nélkülözhetetlen elemeinek tartott.

A norma-nélküliséggel járó sötét űr tömeges szorongást és depressziót vált ki az embereknél. Durkheim hasonló szituációk tanulmányozása közben jött rá, hogy az anómia megjelenése és az öngyilkosságok számának megnövekedése közt állandó kapcsolat van. Ez az egyik legfontosabb tudományos felfedezése. A leggyengébbek, akik hozzá voltak szokva a normák által szabályozott élethez, nem voltak képesek átvészelni a válságot, és véget vetettek életüknek. Mások mindenbe beletörődve társadalmi-pszichológiai archaizálásba merültek a „valamiben mégiscsak hinnünk kell” elv alapján.

A szociológusok régen észrevették, hogy az ilyen korszakokban a lakosság készen kapott gondolati klisék felé kezd vonzódni, melyek a fejlődés korábbi lépcsőfokain álló túlhaladott kultúrákban léteztek. A történelmi emlékezet különböző rétegeiből elkezdtek kiemelni a vallási-mitológiai tudat korábbi modelljeit. A vallási elragadtatásra hajlamos emberek már rég elfeledett kulturális jelképeket elevenítenek fel. Sajnos, Oroszország sem menekült meg ettől a sorstól, újabb példát szolgáltatva arra, milyen igazak a szociológia törvényszerűségei.

Az ilyen időkben tömegével jelennek meg

6 Emile Durkheim (1858–1917) francia szociológus, a modern szociológia és kulturális antropológia atyja, legjelentősebb úttörő egyénisége, klasszikus alakja. Több iskolateremtő könyve és publikációja született általános társadalomelméleti kérdésekben, valamint a bűn, az öngyilkosság, a vallás és a vallásosság tárgyában.

különféle csodatévők, test- és lélekgyógyítók, varázslók, látnokok... Gomba módra kezdnek elszaporodni a különböző álhagyományos ideológiák, melyek gyakran minden valóságos történelmi alapot nélkülöznek.

Az emberek pedig – ahogy ezt mondani szokás – hagyják magukat megvezetni. Az élet nehézségei és a szemfényvesztők ékeszsolása megakadályozzák őket annak felismerésében, hogy az ilyen út a semmibe, a múlt kék ködébe vezet. Ez rögtön néhány korszakkal hátrább veti a társadalmi tudatot. Mennyi erőfeszítésünkbe kerül majd azután, hogy kikászálódjunk ebből a középkori tudatállapotból?

Természetesen az ilyen helyzetben lévő társadalomnak erőt kell találnia magában, hogy szembe tudjon helyezkedni a széteséssel és a normák hiányával. Azonban távolról sem képes mindenki megfelelő módon végiggondolni, mi zajlik körülötte. S főként arra nem, hogy új közösségi célokat fogalmazzon meg vagy elméleteket dolgozzon ki a jövőbeli fejlődéssel kapcsolatban.

Nyugodtan kijelenthetjük, hogy ez történelmi méretű feladat, mely időt és türelmet kíván. Évekbe telik majd elvégzése. Felelősségteljes küldetésről van szó: azoknak áll módjában új utakat keresni és új társadalmi eszményeket teremteni – és kötelességük is ezt megtenni –, akiket a 19. század vége óta sajátos kifejezéssel „intelligenciának” (‘értelmiségnek’), azaz a társadalom felvilágosodott elitjének nevezünk. Igaz, akad ma néhány szociológus, akik mind gyakrabban írnak a modern orosz értelmiség válságáról, sőt haláláról, miután nem sikerült fellelniük ezeket az egészséges erőket a társadalomban. Hinni szeretném, hogy ez nem így van.

Oroszországban még az is súlyosbítja az archaizálás jelenségét, hogy a hatalom szívesen behódol a tömegek igényeinek, nem ritkán szándékosan teremtve hasonló közhangulatot olyan hangzatos frázisok segítségével, mint „a nagyhatalom újjászületése”, „a nemzeti hagyományok felélesztése”, „a különút” keresése, rátalálás a „nagy orosz lélekre” és így tovább.

A társadalmi tudat elbutítása, az egységes gondolkodásra és az összetartásra hívás alkalmas feltevéteket teremtenek bármilyen manipuláció számára. Senki előtt nem titok, hogy különböző kor-

szakokban és országokban a hatalom nem egyszer fordult hasonló eszközökhöz. A csúcstechnológiás, mindenképp televíziós propaganda lehetővé teszi, hogy a normák hiánya (anómia) által már elpusztított társadalmi tudatra egyfajta kulturális-ideológiai bevonat is rányomja a bélyegét, annak szükségszerű „barátok” és „ellenségek”, illetve „hazafiak” és „árulók” címkézéseivel.

Úgy tűnik nekem, hogy egy ilyen stratégia hatalmas veszélyt rejt magában az ország szempontjából, tekintettel az amúgy is bonyolult orosz történelemre. Ugyanis ezekkel az archaikus vagy áltörténelmi tudatformákkal együtt újjáéledhetnek és felerősödhetnek a társadalmi együttműködés ősi, jog előtti formái. Ennek eredményeképpen olyan jelenségekkel találkozhatunk, mint társadalmi szétesettség, a tömeges agresszió elszabadulása, vagy annak a farkastörvénynek az újjáéledése, mi szerint a testileg erősek uralkodnak a gyengék felett – bárminemű társadalmi vagy erkölcsi korlátozás nélkül. A Kuscsevskaja faluban történt mézszárlás példája⁷ – melynek egy gyerekes család esett áldozatul – jelzi, hogy a társadalmi szerveződés milyen pusztító formákat ölthet.

7 A kubanyi Kuscsevskajában elkövetett bestiális, tizenkétszeres gyilkosságra utal. A bűncselekmény, valamint a nyomozás az oroszországi lét legmélyebb bugyraiba világított be, és egyre világosabbá válik, hogy nagyon sok helyen ugyanolyan bűnbandák uralkodnak, mint ebben a faluban, sőt sokak szerint egész Oroszország egyetlen nagy Kuscsevskaja. 2010. november 4-én 12 embert, köztük négy gyereket gyilkoltak meg bestiális módon Kuscsevskaja: egyik módos villájában. Ezután felgyújtották a házat, de az nem égett le. A vér az ún. Capok-banda kezébe tapad. Kiderült, hogy a Capok testvérpár, szintén helybeli farmerek, afféle adót vetett ki a többi gazdálkodóra, és ennek behajtására egész bandát szervezett. Az egyik fivért megölték, de Szergej Capok folytatta. Ő egyetemet végzett, a szociológia doktora, disszertációjának címe: A mai falusi lakos életmódjának szociokulturális sajátosságai és értékei. Mi több, egy ideig a járási önkormányzat képviselője volt, és indult a polgármesteri tisztségért. A banda tagjai csak az ezt megelőző évben sok más bűncselekmény mellett legalább 200 lányt és nőt erőszakoltak meg. Az áldozatok közül mindössze 25 tett feljelentést, és ezekben az ügyekben sem történt semmi. (<http://www.nagyvarad.ro/hirek/orszag-vilag/item>)

Közös világunkat kétfajta kapitalizmus uralja

Nem akarom elkészeríteni azokat, akik hozzászoktak, hogy mindenre büszkék, ami orosz, de el kell mondanom, hogy mai helyzetünk távolról sem egyedi jelenség. Már nem egyszer láttunk rá példát Latin-Amerikában, Afrikában, és sok ázsiai országban is. Hernando de Soto, a híres perui közgazdász rendkívül találó megfogalmazása jut eszembe a 2000-es évek elejéről: „Tíz évvel korábban alig kockáztatta volna meg bárki is, hogy párhuzamot vonjon a keleti kommunista blokk országai és Latin-Amerika között. Ma csaknem ugyanabban a cipőben járnak: kiterjedt árnyékgazdaság, kirívó egyenlőtlenség, mindent behálózó maffiarendszer, politikai bizonytalanság, tőkekiáramlás és a törvények figyelmen kívül hagyása jellemzi őket.”

Úgy gondolom, hogy politikusainknak, tudósainknak és általában mindenkinek, akinek nem közömbös országunk jövője, komolyan kellene foglalkoznia más országok történelmi tapasztalataival. Különösen a „perifériás kapitalizmus” függőségi elméletét kellene magunkévá tennünk, mely Raúl Prebisch argentin közgazdásztól származik, aki már sok éve áll az ENSZ Latin-Amerikai Gazdasági Bizottsága (ECLA) élén.

A fejlődő országokban, ahol a kapitalizmus nem természetes fejlődési folyamat eredményeként jött létre, hanem kívülről érkezett, sajátos gazdasági rendszer alakul ki. Prebisch a perifériás kapitalizmus névvel illette ezt. Bebizonyította, hogy a kapitalista piacgazdaság nem egyetemes és egységes, mint ezt korábban képelték. Jelen világunkban legalább két típusa van jelen – a centrumban lévő [fejllett országok] kapitalizmusa, illetve a periféria országainak függő kapitalizmusa.

A gazdaságilag elmaradt országokban az olyan liberális reformok, melyek kívülről célozzák meg a kapitalizmus fejlődésének felgyorsítását és a korábbi nem piacgazdasági rendszerek lerombolását, a jólét megteremtése helyett éppen ellentétes hatást érhetnek el. Ezek a tőkekiáramlás, a gazdagok és szegények közti óriási szakadék és a nyersanyag-kitermelésre való ráállás. Tegyük még ehhez hozzá a társadalom és a kulturális élet lebutítását, az agresszió és az idegengyűlölet elharapózását...

A perifériás kapitalizmus egy viszonylag jól működő országot is szegénységbe taszíthat, elhúzódo gazdasági pangást, anómiás állapotot, lelki leépülést idézve elő.

És ha a reformok következtében Oroszországban is nem a klasszikus értelemben vett, hanem ugyanez a „perifériás kapitalizmus” alakult ki? Csak nem innen ered az a mindent megnyomorító archaizálás is, mely felbukkant társadalmunkban? Sajnos, mind több érv szól éppen egy ilyen értelmezés mellett.

Üveggyöngyjáték⁸ az idegösszeomlás szélén⁹

Társadalmunk ma sajnos nem igazán fogja fel a fenyegető veszélyek nagyságát. Nemcsak általában az emberek, hanem sokan a szakértők közül is a tudatlanság homályában vannak. Nemigen alkotunk fogalmat az ország valós állapotáról, ami leküzdhetetlen akadályokat teremt megfelelő fejlődési útvonal kidolgozásakor. Sok komoly elemzőről elmondható, hogy a valóság értelmezése helyett inkább vonzzák őket a mély értelmű „civilizációs-kulturális fejtegetések”.

De ha komolyan azt állítjuk, hogy az emberiség fejlődésének nincsen semmiféle általános törvénye, és hogy a „mi páncélvonalatunk” a többihez képest mindig „külön vágányon áll”, akkor hitelesen és megfontoltan kellene a világ elé tárni, hogy miben nyilvánul meg megismételhetlenségünk.

Vegyünk csak egyetlen példát: a történelmi családi értékek egekig magasztalását. Állítólag a hagyományos családmódellet újjaéledésével Oroszországban rögtön kezdetét veheti minden szép és jó.

S mindez teljes komolysággal történik. Mintha senki sem tudná, hogy a nő ezekben a „hagyományos”, azaz patriarchális keresztény családokban jogfosztott lányként élt, hasonlóan a gyerekekhez. Velük kapcsolatban állandó – testi, szexuális vagy erkölcsi – erőszakot alkalmaztak. A végletekig kihasználták őket, teljes alávetettségben éltek. Például a házastársi hűtlenség elkövetése esetén a férfit legjobb

esetben „megfedték”, a nőt viszont olyan kegyetlen büntetések várták, mint a megkövezés vagy a földbe ásás.

Kiderült, hogy a nemzeti identitás védelmezői által népszerűsített hagyományos családmódellet felélesztése ugyanolyan jogfosztott és kiszolgáltatott állapotba juttatná a nőket, mint ahogy ez eddig meg volt írva az orosz élet történelemkönyvében. Egy modern társadalomban lehetetlen és szegyénteljes dolog ezzel előállni.

Ezzel egy időben épp úgy szegyenkezésre ad okot, hogy országunkban elhagyott gyermekek ezrei élnek gyerekköthonokban. Továbbá szegyenletes annak látszatát kelteni, hogy vidéken nincsen tömeges szegénység, és azt tagadni, hogy sok orosz család egyszerűen nincs abban a helyzetben, hogy gondoskodjon gyermekei ellátásáról és neveléséről. A hajléktalanság, a gyermekszegénység messze nemcsak erkölcsi, hanem alapvető gazdasági probléma. A gazdasági előrejelzések szerint a lakossági jövedelmek szintje és következésképpen az életszínvonala is tovább fog csökkenni a válság idején. A lakosság legsebezhetőbb rétegei pedig az egyedülálló nyugdíjasok és a sokgyerekes családok lesznek. Kérem, nyissák csak ki a közgazdaságtani, szociológiai és demográfiai témájú könyveket!

Ezeknek a problémáknak a háttérben nagyon furcsa benyomást kelt néhány, a mai intellektuális körökben népszerű „posztmodern” vállalkozás. A társadalmi valóság kutatása helyett az elméleti szakemberek véget nem érő vitákat folytatnak a „diszkurzív gyakorlatokról”, „a határok érzékeléséről”, a „sokféle értelmezési lehetőségéről” stb. Ahelyett például, hogy az egyenlőtlenség problémáiról értekezzenek, hosszasan folyik a szó arról, hogyan tükröződik az egyenlőtlenség a reklámokban, az óriásplakátokon, a tömegközlekedési eszközökre ragasztott hirdetésekben. Az oroszországi szegénység életbevágó problémája helyett azal vannak elfoglalva, hogyan „jelenik meg” a szegénység a tömegkommunikációs eszközökön keresztül, az interneten és a reklámokban (függetlenül a szegények valós helyzetének elemzésétől).

8 Utalás Hermann Hesse *Üveggyöngyjáték* című Nobel-díjas regényére, mely az európai szellem és kultúra sorsát keresi.

9 Utalás Pedro Almodóvar spanyol rendező *Nők az idegösszeomlás szélén* című 1988-as filmjére.

A Kosztromai terület (Костромская область)¹⁰ Ugor szociológiai projektjének a keretében (a kiváló akadémikusunk, Nyikita E. Pokrovszkij vezetésével) már hosszú évek óta tanulmányozzuk az orosz falu tényleges pusztulási folyamatát. Megfigyeljük azt az igazi szegénységet és nyomort, melyben ma a falun lakók túlnyomó többsége él. Vajon tudja-e sok fővárosi szociológus, hogy az iskolai hálózat optimalizálása és a kis osztatlan vidéki iskolák bezárása óta gyerekek ezrei kényszerülnek arra, hogy télen órákig fagyoskodjanak a megállóknak az egyetlen iskolabuszra várva? Emellett a buszmegállóba eljutás is eleve néhány kilométer gyaloglást jelent, aztán pedig több óra zötykölődés következik, míg az egyetlen és igen rozoga busz végighalad a fálvakon, és összegyűjti valamennyi kis nebulót. Este pedig következik a visszaút annak minden nehézségével és veszélyével.

Talán itt az ideje, hogy igazi térképeket rajzoljunk a gyerekek naponta megtett útjairól, vagy hogy kiszámoljuk, mekkora távolságra esik egy-egy falusi település a legközelebbi egészségügyi központtól, melyek – hasonlóan az iskolákhoz – szintén „optimalizáláson” estek át. De az értelmiségiek többnyire jobban szeretnek a virtuális térben kutatni, és „elme-térképeket” (mindmap-eket) összeállítani.

Eközben társadalmi valóságunk tele van súlyos ellentmondásokkal, megoldásra váró problémákkal és veszélyekkel. Ezek megismerése nemcsak elmélyült tudományos elemzést és elméleti szigorúságot igényel, hanem állampolgári felelősségünk is.

Össességében elmondható, hogy nemcsak és nem annyira a feudalizmus mint olyan, hanem a szó igazi értelmében vett archaizálás indult virágzásnak társadalmunkban. Rég elfeledett és – úgy tűne – örökre a feledés homályába merült dolgok váltak jelen életünk megkérdőjelezhetetlen részévé. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy más nem maradt hátra, mint megadásal meghajolni a sors előtt és kivédeni csapásait.

¹⁰ A Kosztromai terület az Orosz Föderációt alkotó jogalanyok egyike, önálló közigazgatási egység, a Központi Körzethez tartozik. Az európai országrész középső vidékén terül el.

Épp ellenkezőleg, a valóságos történelmi erő-egyensúly felismerése lehetőséget ad arra, hogy közös döntést hozzunk arról, mik a céljaink, és hogy milyen társadalomban kívánunk élni.

(*Nyezaviszimaja Gazéta*)

Amanda Hess

Álmok és mítoszok a női szavazati jogról

Amikor az Egyesült Államokban Victoria Woodhull indult az elnökválasztásokon, még csak szavazati joga sem volt. „Ha a nők is az urnákhoz járulhatnak majd – írta a New York Herald című népszerű napilap 1870-ben, mikor a hölgy bejelentette indulási szándékát –, Victoria hatalmasabb szavazótáborot tudhat maga mögött, mint amely ez idáig ebben az országban vagy másutt valaha összegyűlt.” Végül is „a nők mindig egymás pártját fogják” – tette hozzá az újság. A The Herald kiállt a női választójogokat érintő törvénymódosítás elfogadásáért, majd 1872-ben Viktória győzelméért („victory for Victoria”).

Ez még azelőtt történt, hogy kitört volna a szexbotrány. Woodhull elvált nő volt, és a szexuális élet mindig is sok támadásra adott okot. Az újságok azonban hamarosan egy igazán szaftos történettel álltak elő: Victoria valamikor egy házban lakott mind az első, mind a második férjével. Woodhull a sajtó útján védekezett. Elmondta, hogy családja csak jótékonyaságból fogadta be rokkant, alkoholista volt férjét, nem bigámia áll a háttérben. Az újságok címdoldalain azonban „kegyvesztettnek” bélyegezték, és politikai pályáját BUKÁS-ként könyvelték el. Woodhullt kilakoltatták otthonából, és arra kényszerítették, hogy tizenegy éves kislányát kivegye az iskolából. Thomas Nast karikaturista egyenesen a sátán feleségként szerepeltette egy rajzán.

Az ellenkezője lett az igaz annak az általános vélekedésnek is, hogy a nők „mindig” támogatják egymást. A szüfrassetek tábora – mely eddig Woodhull mögött állt – meggyengült.

A Cincinnati Commercial című korabeli hírlap egyik rovatvezetője azt írta, hogy míg „bizonyos körülmények között a férfiak a nem teljesen kifogástalan jelöltre is szavaznak”, egy női jelöltnél „az erény és az illem mintaképének” kell mutatkoznia, ha „társainak szavazatait meg akarja nyerni politikai terveinek valóra váltásához”.

2016-ban megint szárnyra kapott, majd elbukott az elmélet, ami szerint a nők szavazáskor összefognak – nemük érdekeit szem előtt tartva. Ennek elvben olyan választásnak kellett volna lennie, ahol a nők szövetségre lépnek, hogy útját állják egy olyan embernek, aki azzal kérkedett, hogy tapogatja őket; akit tucatnyinál is több nő vádol nemi erőszakkal; aki kijelentette, hogy a gyermeküket elvetető nők büntetést érdemelnek; aki azt mondta, hogy azok a nők, akiket szexuális zaklatás ér a munkahelyükön, „válasszanak más életpályát”; aki – mikor nem tetszett neki az újságíró nő kérdése – burkoltan arra célzott, hogy a hölgynek biztosan éppen havi vérzése van; aki női ellenféléről úgy nyilatkozott, hogy nem „mutatna jól elnökként”. Ennek olyan választásnak kellett volna lennie, melyben a nők nem kérnek egy nőgyűlölő jelöltből, és azt a jelöltet pártolják, aki maga is nő.

A CNN a választások lezárulása után készített felmérései (exit poll) azt mutatták, hogy bár Hillary Clintonnak sikerült női szavazókat megnyernie (a nők 54 százaléka szavazott rá), ugyanakkor vesztett is szavazataikból. A voksok számát átrajzolta és négyfelé osztotta a származás és az iskolázottság kérdése, de meghatározó volt a földrajzi elhelyezkedés és a családi állapot is. A fekete bőrű nők 94 százaléka szavazott Clintonra, míg a fehér bőrű nők 53 százaléka Trumpot választotta; a házasságban élő nők 53 százaléka tette le Trump mellett a voksát; hasonlóan a felsőfokú végzettséggel nem rendelkező fehér nők 62 százaléka. Mindent összevéve, a kezdeti eredmények arra utaltak, hogy a női szavazók némileg kevesebb hajlandóságot mutattak arra, hogy a demokrata jelöltre szavazzanak, mint 2012-ben. Pedig a nőkkel kapcsolatos legsértőbb dolog, ami akkoriban Mitt Romney szájából elhangzott, mindössze az volt, hogy mikor női munkatár-

sakat választott maga köré,¹¹ nőkkel dugig levő iratgyűjtőket nézett át.

A nők választójogának gondolata egyszerre magasztos amerikai álom és élcélődések középpontjában álló mítosz. Már akkor benn volt a köztudatban, amikor a nők még nem vehettek részt szavazáson. 1858-ban a női választójog egy támogatója úgy érvelt a The New York Times hasábjain, hogy a nők „több jó honpolgárhoz méltó erénnyel rendelkeznek, több bennük az előrelátás, a mértékletesség, a szorgalom és az önuralom”, mint a férfiakban. 1871-ben pedig Susan B. Anthony, az amerikai nőmozgalom nagy alakja azt állította, hogy a választójog megszerzése esetén a nők együttesen erkölcsi fölénybe kerülnének. A női szavazók – a prostitúció fertőjét elkerülendő – „a bűn és az erkölcstelenség ellen hirdetnek harcot”, javasolva, hogy „biztosítsanak számukra jövedelmező foglalkoztatást, tiltsák be a szeszes italok és a dohány árusítását, és hogy a férfiakat tanítsák a mostani életvitelüknél magasabb rendű és nemesebb életre” – jelentette ki a harcos feminista. 1894-ben egy New York-i szalonban rendezett összejövetelen egy férfi azt mondta, hogy csak azért támogatja a nők szavazati jogát, mert tudja, hogy semmilyen változást nem fog hozni a fennálló állapotokban. „Ha az a veszély fenyegetne, hogy a nők esetleg véget akarnának vetni bármi jó dolognak – vélekedett –, akkor észszerű lenne megakadályozni őket ebben.”

A választás napján¹² Clintont támogató nők keresték fel azt a New York-i temetőt, ahol Susan B. Anthony nyugszik. Sárga rózsát viseltek, és az „Én szavaztam” (“I voted”) feliratú kitűzőjüket a sírkövéhez erősítették, hogy leróják tiszteletüket feminista elődjük előtt. A női választójogért harcoló szüfrazettek azonban egy bizonyos fajta nő felszabadítására szánták energiáikat. Számukra a női politikai öntudat lényege nem az amerikai nők közös tapasza-

11 Mitt Romney a Republikánus Párt elnökjelöltje volt a 2012-es választáson. Elhíresült mondásában a férfiak és nők egyenlő bérezésével kapcsolatban arra utalt, hogy nem talált elég magasan kvalifikált női munkatársat, ezért kabinetjét férfiakból alakította meg.

12 Az amerikai elnökválasztást mindig a november első hétfőjét követő kedden rendezik meg.

latában rejlett, hanem a fehér női erényekről alkotott képben. A fehér bőrű nők közül sokan tüntetően figyelmen kívül hagyták a mozgalomban részt vevő színes bőrű társaikat. Rosalie Jones, az előkelő társasági hölgyből lett szüfrazsett magát „tábormoki” címmel illette, és New Yorktól Washingtonig vezényelte női „seregét” 1913-ban. Amikor délről érkezett férfiak egy csoportja arról kérdezte, vajon támogatja-e a fekete nők szavazati jogát is, a válaszadás alól kibújva csak annyit mondott, hogy „oldják meg az államok a saját problémáikat”. Majd mikor fekete bőrű nők próbáltak csatlakozni a menethez Maryland államban, nem vett tudomást létezésükről; azok a sor végére álltak pár száz méteren át, majd szép lassan lemaradoztak.

1894-ben egy fehér nő a brooklyni Woman Suffrage Association (Társaság a női választójogokért) gyűlésén arra panaszkodott, hogy New York vált az összes nemzet csöcselékének gyűjtőhelyévé, és hangsúlyozta, hogy a nők választójogát szigorúan korlátozni kell, hogy a nem kívánatos elemeket távol lehessen tartani a szavazóurnáktól. „Gondoljuk csak el, mit jelentene, ha minden nő megkapná – mondta –, a bűnözőknek és a koldusoknak is van feleségük; nők ezrei dolgoznak dohánygyárakban és a hasonló munkaterületeken; van továbbá körülbelül kétmillió néger nő országunkban, akik nem sokkal emelkednek az állati lét szintje fölé.

Íme egy nő, akitől országa egyik legalapvetőbb jogát tagadták meg. S mégis, nem átalott amellett érvelni, hogy akkor jusson ehhez a jogához, ha nőtársainak nagy része biztosan nem részesedik belőle. Elvégre már így is elég befolyással bírt a fehér férfitársadalomhoz való közelsége miatt. Ha az alacsonyabb osztályba tartozó, színes bőrű, bevándorló nők is szavazhatnának, az nem tenne jót a „soft power”-nek nevezett finom erőknél. A nők némelyike annyira elégedett volt ezzel a hatalmi elrendeződéssel, hogy nyíltan elutasította a választójog gondolatát. 1908-ban a New York Times egy női olvasója név nélkül a következő véleményének adott hangot: „Rengeteg olyan nő van, aki – bár nem emeli fel a szavát –, de zokon veszi azt a következtetést, hogy csak az

ún. értelmiségi nők gondolkoznak el a kérdésen, és csak ők hivatottak megmondani, mik legyenek a követeléseink.” Majd hozzátette: „Mi azt kívánjuk, hogy helyzetünk e tekintetben maradjon változatlan: továbbra is tanácsal és befolyással szeretnénk odahatni.” Szó sincs itt szavazásról. Az aláírás helyén ez állt: „A női választójog ellenzői”.

Miután a nők tényleg megkapták a szavazati jogot, nem szavaztak egyhangúlag még a nemek közti egyenlőség kérdéseiben sem. 1916-ban a szüfrazsettak arra szólították fel a nőket azokban az államokban, ahol már elfogadták a női választójogot, hogy szavazzanak Charles Hughes elnökjelöltre (aki kiállt az ezt célzó törvénymódosításért) szemben Woodrow Wilsonnal (aki viszont ellenezte). A kampány sikertelennek bizonyult. „A női szavazótábor nem követte vezetőit” – írta a korabeli The [New York] Times a címdalán – A nők úgy szavaztak, mint a férfiak.” 1920-ban a Nők Nemzeti Pártja (National Woman’s Party, NWA) már előre látta, hogy „a pusztán tény, hogy a nők megjelentek a választók körében, egyengetni fogja bizonyos reformok útját”, beleértve a női egyenjogúságot biztosító alkotmánymódosítást. Amikor viszont 1923-ban bevezették a női egyenjogúságról szóló alkotmánymódosítást, ez nem járt együtt a nők közötti együttműködés kialakulásával. A módosításért kardoskodó középosztálybeli nők szembekerültek a munkásosztálybeliekkel, akik attól féltek, hogy mindez ki fogja kezdeni a női munkavállalóknak járó törvényi védelmet. Amikor az 1970-es években ismét napirendre került a módosítási javaslat, végső csapást mért rá egy új női frakció, hazafias jobboldali háziasszonyok segítségével. Vezetőjük, Phyllis Schlafly azzal érvelt, hogy a törvénymódosítás megfosztaná a rászoruló nőket az olyan törvényesen járó juttatásoktól, mint például a tartásdíj.

Miért is kellene a nőknek egyetérteniük egymással? A szavazók más csoportjaihoz hasonlóan a nők sem tömörülnek olyan közösségekbe, ahol elsősorban egymással vannak kapcsolatban, és ugyanaz a társadalmi és gazdasági valóság veszi körbe őket. Elidegenítőleg

hatnak a faj, a társadalmi osztály, a lakhely, a szexuális irányultság és a házasság kérdései. Különbözőségeik miatt a nők gyökeresen más nézeteket vallanak azzal kapcsolatban, hogy mit jelent nőnek lenni. Ezek az elképzelések gyakran összeütközésbe kerülnek egymással. S ez sehol sem olyan nyilvánvaló, mint amikor egy másik nő neve van a szavazócédulán.

Közel száz évvel Victoria Woodhull történelmi kampánya után 1964-ben a Maine állambeli republikánus Margaret Chase Smith szenátor indult pártja elnökjelölti posztjáért. Bár Smith szervezett női klubok támogatását tudta maga mögött országsszerte, a Gallup Intézet közvélemény-kutatási felmérése azt mutatta, hogy az amerikai nők kevésbé voltak hajlamosak elfogadni egy női elnök gondolatát, mint a férfiak. Amikor egy titkárnőt Margaret Chase Smith kampányáról kérdeztek, azt válaszolta, hogy „nem érezné magát biztonságban egy női vezetés alatt álló kormány esetén”. Még Nellie Tayloe Ross, Amerika első női kormányzója – aki 1925-ben Wyomingban esküdt fel hivatalára egy a férje halála után tartott időközi választás során – is nyilvánosan ellenezte Smith jelöltségét. Szerinte a nőkben nincs meg a kellő fizikai erőnlét ahhoz, hogy elnökök legyenek.

Mire Shirley Chisholm – Amerika első fekete bőrű képviselőnöje – 1970-ben bejelentette, hogy a Demokrata Párt színeiben akarja magát megméretetni az elnökválasztáson, az amerikai nők 66 százaléka már belenyugodott a gondolatba, hogy egy nő is állhat az ország élén. Chisholm próbálkozása azonban a felszínre hozta a feminista mozgalmon belüli törésvonalakat a faji kérdést illetően. Bár kezdetben számos ismert fehér feminista vezető kiállt mellette, ezek az 1972-es választások közeledtével kezdtek megintogni. Chisholm egy kongresszusi képviselőtársa, Bella Abzug nem volt hajlandó támogatni őt és kampányolni mellette. Gloria Steinem a Chicago TV egy talkshow-jában Chisholm mellett ülve tért ki az egyenes válasz elől: „Én Shirleyt és George McGovern-t is támogatom.” Betty Friedan a következő szavak kíséretében mutatta be Chisholm-t egy gyűlésen: „Az alelnökségnél kevesebbel be se érjük.” Shirley kénytelen volt beleszólni, hogy helyesbitsen,

és megismételte, hogy ő az elnöki, nem pedig az alelnöki tisztségért indul. „Szeretném, ha tisztában lennének azzal, hogy miben támogatnak” – tette hozzá. Miután Friedan lelkesen elkötelezte magát a kampány mellett, fehér feminista gondolkodásmódja terhesnek bizonyult. A Demokrata Párt elnökjelölő konvenciója előtt néhány héttel Friedan ragaszkodott ahhoz, hogy Harlembe menjenek kampányolni Chisholm érdekében, ahol tervei szerint görögdinnyét osztogatott volna a helyiek között. Chisholm közeli fekete munkatársai az utolsó percben léptek közbe, hogy meghiúsítsák Friedan terveit. Az Amsterdam News (New York-i afro-amerikai hetilap) arról tudósított, hogy „a jelölőlistán szereplő testvérünket szinte le kellett fogni, olyan dühös lett a hírek hallatára”¹³.

S mégis a mítosz tovább élt. „Majd a nők eldöntik, ki lesz az Egyesült Államok következő elnöke” – jelentette ki Bella Abzug az 1983-as országos női jelölőgyűlésen (kaukuszon), ahol a jelenlévő nők Ronald Reagan elnököt bírálták élesen. De miután Walter Mondale¹⁴ Geraldine Ferraro-t választotta alelnökjelöltjének, így is Reagan választották újra a női szavazatok 55 százalékával. Két évtizeddel később, 2008-ban még Sarah Palin is igyekezett Clinton-támogatókat szerezni; kijelentette, hogy Hillary Clinton „rendkívüli határozottságot és tisztességet mutatott elnöki kampánya során”; érvelésében Clintonnak azt a mondatát lovagolta meg, mi szerint „sikertől 18 millió repedést ejteniük az üvegplafonon”, viszont John McCainnel együtt „egyszerre és mindenkorra szétörthetik azt!” Az amerikai nők ötvenhét százaléka Barack Obamát és Joe Bident választotta helyettük.

Volt-e már valaha Hillary Clintonnál megosztóbb női szereplője az amerikai politikának? 1992-ben, amikor Clinton nem politikai tisztségre akarta jelölni magát, hanem politikailag tevékeny „First Ladynek”, sikertől egymásnak ugrasztania a háziasszonyokat és a

13 Célzás Shirleyre.

14 Walter Mondale, az Amerikai Egyesült Államok szenátora, később 42. alelnöke 1977–1981 között.

Geraldine Ferraro volt országa történetének első női alelnökjelöltje 1984-ben.

dolgozó nőket az alábbi kijelentésével: „Azt hiszem, én is otthon maradhattam volna, süteményt sütni és teázni, de én mellett döntöttem, hogy hivatásomban akarok kiteljesedni. Hónapokon át dült a vita. Egy illionis-i háziasszony szervezkedni kezdett, hogy tiltakozásul küldjenek csokis kekszket Clintonné asszonynak. A Family Circle (Családi kör) című folyóirat felkérte Hillary Clintont és Barbara Busht, hogy osszák meg saját süteményreceptjeiket az olvasókkal, hogy azok kipróbálhassák, és ítéletet mondhassanak róla (ez a hagyomány mind a mai napig kísérti az elnökfeleségeket). Alcestis Oberg – James Oberg, a híres űrhajózási szakértő és UFO-kutató felesége – a USA Today című újságba írt be „a süteménysütők védelmében”: „Az emberek Cookynak (‘Süti’) neveznek. Érték a süteményekhez, szeretem őket. A barátaim is mind szeretnek sütni. Amikor Hillary Clinton, a First Lady cím várományosa úgy beszélt arról, hogy ‘otthon maradunk és süteményt sütünk’, ‘kitartunk a férjünk mellett’, mintha ezek halálos bűnök lennének korunkban a nők számára, teljesen megdöbbsentem.” Ahogy egy háziasszony megfogalmazta 1992-ben az NBC népszerű, a „Today” (Ma) beszélgetős show-műsorában: „Mi nem sok hasznát látjuk neki; ő se látja sok hasznunkat.”

Abban az évben a Republikánus Párt elnökjelölő gyűlésén Dan Quayle alelnök feleségét, Marylint Hillary ellentétéként állították be. Bemutatásakor elmondták róla, hogy „jogász, regényíró, önkéntes munkát végez, és még süteményt is van ideje sütni”. „A liberálisok haragszanak” – mondta –, „mivel a legtöbb nő nem kér abból, hogy megszabadítsák alapvetően női mivoltától. A legtöbben szeretünk anyák és feleségek lenni, mely dolgok olyan gazdagságot adnak életünknek, amit kevés férfi vagy nő élhet meg pusztán hivatásának teljesítése közben.”

A „női választójog” mítosza azt kívánja meg, hogy valamennyi nő önmagát lássa egy női elnökjelöltben. Clinton kampányszlogenje a legmélyén erre rímelt rá: „Vele tartok.” („I’m with Her.”) Sokféle módja van azonban annak, hogy egy nő megélhesse női mivoltát Amerikában. Hogyan tudná bármelyik nő egymagában képviselni lehetőség szerint az összeset? Hillary Clintonnak sem sikerült ezt elérnie. Az amerikai társai közül sokan nem érezték úgy, hogy vele kellene tartaniuk. Az üvegplafont ezúttal sem sikerült áttörni, mivel nemleges válasz született arra a kérdésre, hogy szeretnék-e Hillary Clintont az Egyesült Államok első elnökének.

(The New York Times)

Arany Ferenc MSc, Szarvas
Bartók László politológus, közgazdász, Párizs
Botos Katalin professzor emerita, PPKE, SZTE
Csajághy György zenetanár, történész, Pécs
Egri Zoltán főiskolai docens, Szarvas
Kapronczay Károly történész, Budapest
Kóbori Judit közgazdász, Budapest
Paraszt Márta tanszéki mérnök, Szarvas

Pogrányi Lovás Miklós, a PPKE BTK doktortandusza, egyetemi oktató, Budapest
Szabó Csaba MSc, Szarvas
Tánczos Tamás egyetemi docens, Eger
Dr. Tóth I. János habilitált egyetemi docens, Szeged
V. Molnár László történész, Budapest
Dr. Vahid Yousefi mérnök PhD, Budapest

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Tóth I. János</i> : Demény Pál a tömeges bevándoroltatás európai politikájáról	1
<i>Bartók László</i> : A neo-rekcionárius irányzat Franciaországban, avagy a konzervatív elméletek forradalma(?)	9

SZÁZADOK

<i>Dr. Vahid Yousefi – Kóbori Judit</i> : Az örménység viszontagságos történelme az ókortól napjainkig	16
<i>Csajághy György</i> : Gondolatok Paál Zoltán: Arvisura-igazszólás című művéről.	39
<i>V. Molnár László</i> : Cirill betűs kiadványok és orosz–ukrán diákok a XVIII. századi Magyarországon	61
<i>Kapronczay Károly</i> : Protestáns német és németalföldi egyetemeken végzett magyar orvosok a 17. és a 18. században.	71

MŰHELY

<i>Botos Katalin</i> : Ki az a Chesterton? És miért nem tudunk róla?	78
<i>Egri Zoltán – Tánzos Tamás – Paraszt Márta – Arany Ferenc – Szabó Csaba</i> : Az egészségtörke szerepe a társadalmi-gazdasági fejlettség területi egyenlőtlenségében.	87

NAPLÓ

<i>Pogrányi Lovas Miklós</i> : Neoskolasztikus ellenforradalom.	112
---	-----

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

<i>Uljana Nyikolajeva</i> : Új középkor fenyeget Oroszországban? (116) <i>Amanda Hess</i> : Álmodok és mítoszok a női szavazati jogról (124)	
--	--

KÉPEK

F. Farkas Tamás

ADÓ 1% FELHÍVÁS

Kérjük, adója 1%-ával idén is támogassa a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat ismeretterjesztő tevékenységét!

Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Adószám: 19002457-2-42

A tavalyi évben 541 060 Ft felajánlást kapott a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, melyet az ismeretterjesztés népszerűsítésére fordítottunk.

Köszönjük múlt évi felajánlását!

Tisztelt Előfizetőink!

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1841-ben jött létre a tudományos ismeretek népszerűsítésére, a magyar társadalom tudásszintjének emelésére. Ennek szolgálatában indította el a Társulat sok évtizede ismeretterjesztő folyóiratait, melyek nélkülözhetetlenné váltak az utóbbi fél évszázad iskolai oktatásában, a tudományos igényű, korszerű ismeretközlésben. A természettudományi és társadalomtudományi tudás terjesztése céljából, mindent megteszünk annak érdekében, hogy lapjaink minél szélesebb közönséghez és minél kedvezőbb áron jussanak el. Ezt szolgálja 2017. évi akciónk, melynek keretén belül a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által kiadott lapok – az Élet és Tudomány, a Természet Világa és a Valóság – együtt kedvezményesen fizethetők elő. Célunk, hogy Előfizetőink minél kisebb ráfordítással jussanak hozzá a tudomány legújabb eredményeihez, több lap együttes előfizetése csökkenti az Önök eddigi költségeit.

A következő előfizetői csomagokat ajánljuk:

Élet és Tudomány, Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 32 640 Ft helyett 22 800 Ft
Fél évre: 16 860 Ft helyett 12 120 Ft

Élet és Tudomány és Természet Világa együttes előfizetés:

Egy évre: 24 240 Ft helyett 18 000 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9660 Ft

Élet és Tudomány és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 24 600 Ft helyett 18 240 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9840 Ft

Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 16 440 Ft helyett 10 920 Ft
Fél évre: 8400 Ft helyett 5760 Ft

Akciónk a 2017. évre szóló, egyéves és féléves előfizetésekre érvényes!

A TIT-lapok előfizethetők a Magyar Posta Zrt.-nél:

- személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél
 - telefonon: +36-1-767-8262
- e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
 - interneten: eshop.posta.hu
- levélben: MP Zrt., 1900 Budapest

A 2015. évi és az azelőtti lapszámaink kedvezményesen, 500 forintos áron vásárolhatók meg a szerkesztőségben.

Ára: 790 Ft • Előfizetéssel: 700 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

